

Олена КОЗАКЕВИЧ

ТИПОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ В'ЯЗАНИХ ТА МЕРЕЖИВНИХ ВИРОБІВ XIX — ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ: ВБРАННЯ

Проаналізовано стан вивчення типології українських в'язаних та мереживних виробів XIX — початку XXI ст. На основі опрацьованих виробів з музейних фондів, зокрема світлин та експедиційних матеріалів, розроблено типологію народних виробів одягового призначення з урахуванням історичних та соціокультурних чинників і мистецтвознавчих процесів.

Ключові слова: в'язання, мереживо, традиція, типологія, функціональний рід, типологічна група, тип, виробі, оздоблення, головні убори, пояси, доповнення.

Розробка типології в'язаних і мереживних виробів, зрештою, як і інших видів українського народного декоративного мистецтва, дає можливість простежити розвиток і видозміни, які відбувалися у традиційній ноші та інтер'єрних виробках упродовж XIX — на початку XXI ст. під впливом соціокультурних чинників та мистецьких процесів.

Наукова новизна статті — на основі опрацьованої значної кількості пам'яток та світлин (музейні колекції, польові матеріали, приватні збірки) авторкою запропоновано розгорнуту типологію українських традиційних мереживних і в'язаних витворів одягового призначення XIX — початку XXI століття.

Питання типології, чи, радше, класифікації [26] українських традиційних мереживних і в'язаних витворів стало актуальним лише від середини XX століття. До цього часу їх побіжно розглядали у працях етнографічного спрямування головно як доповнення — констатуючи переважно факт побутування. У другій половині XIX — в першій третині XX ст. польські, німецькі, чеські та українські дослідники — Я. Головацький [5], С. Вітвіцький [58], О. Кольберг [44; 45; 46], Я. Коперницький [47], Б. Сокальський [54], Я. Шнайдер [51; 52], В. Шухевич [40], А. Фішер [43], К. Мошинський [49], Я. Фальковський [42], Р. Кайндль [12], Хв. Вовк [2; 3; 4] та інші — фрагментарно згадували в'язані та мереживні вироби переважно як складову народної одягу. Найчастіше зафіксовано в'язані спицями та гачком типи вбрання — капчурі, штуци, нараквиці (гуцульські), рукавиці, децю рідше — жіночі і чоловічі головні убори, пояси.

Капчурі, капчурі (штуци — спорадично) автори здебільшого розглядають як взуття чи доповнення до взуття, часто називаючи їх панчохами або шкарпетками: «До взуття гуцули носили панчохи — капчурі, роблені на дротах» [47, с. 27], «зимою носять ...капчурі (вовняні панчохи)» [52], «гуцули носять на ноги червоні оздоблені панчохи з низькими халлявками — капчурі, з дротів з вовни кольорової...» [43], «гуцул взимку носять до ходаків шкарпетку «капчор»... [58], «чоловіки на ногах носять капці або капчурі, такі ж як і жінки» [42, с. 43], «жінки одягають на ноги ...капчурами (плетені на дротах з крашеної вовни)» [40, с. 133] та ін.

При розгляді рукавиць та нараквиць переважно згадується матеріал — «...чоловіки носять вовняні рукавиці» [44, с. 41, 45, 46; 51, с. 150; 57, с. 95], а також спосіб їх виготовлення — «...горяни мають

Іл. 1. Фото сім'ї Гаврилюків: на ногах у чоловіків — в'язані спицями штуци, компонент вбрання; 1940-і рр.; с. Долішне (тепер — Спас) Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. Ілюстративний фонд Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття, КМГ-21870

Іл. 2. Жінки у святковому вбранні; посередині — жінка у вишитому фартусі-запасці, оздобленій по низу тороками — оздоблення вбрання; жінка зліва — у фартусі, прикрашеному білим фабричним мереживом — оздоблення вбрання; с. Городенка Івано-Франківської обл. 1938 р. Ілюстративний Фонд Наукової бібліотеки ІН НАН України, № 12913

рукавиці, в'язані ними самими за допомогою гачків (ключок)» [5, с. 56], «носять рукавиці, з овечої вовни на дощечках, і називали їх «зап'ястки» [50], «в'язані зимові рукавиці і напульсники...» [21], «жінки під дудами носять нараквиці, плетені з волічки на дротах» [40, с. 130]. За твердженням Хв. Вовка, «...браслети не були дуже поширені. Єдиний виняток щодо браслетів виказала Гуцульщина з архаїчним характером. У гуцулок і гуцулів є коли не ретязьки, то нараквиці... для літа виплітають з різнобарвної вовни...» [3].

Мереживні очіпки розглядали як головні убори наречених або заміжніх жінок. Здебільшого фіксували сітчасту структуру виробу, почасти з описом кольору, інколи — вказували техніку виготовлення. Наприклад, на Покутті наречені носили виготовлений з ниток чеpecь, на який одягали намітку [44, с. 41, 47], на Холмщині хомевку прикривали каптурком з кольорового перкалю або в'язаним спицями з білої бавовни [45, с. 50], на Бойківщині чепці робили з зелених ниток сітковим способом [55] тощо.

Чоловічі в'язані головні убори розрізняють за формою — ковпакоподібні та округлі, як-от «...поширилась каптурка, тобто вовняний чи бавовняний ковпак, в'язаний в горизонтальні ...полоси» [5, с. 39] чи «чоловіки носили на голові шапку...у формі подвійного мішка» [48].

Пояс Хв. Вовк вважає найпримітивнішим типом одягу, що дав початок усім іншим [3, с. 150], головне призначення якого — підперізувати одяг: «...Старі і дорослі завжди підперезані поясом: вовняний, в'язані частіше малинового кольору» [5, с. 39].

Отож, такі описові згадки про в'язані й мереживні вироби кінця XIX — початку XX ст. фактично лише констатують їх наявність в українській традиційній одязі.

У другій половині XX ст. К. Матейко однією з перших зробила спробу класифікації народного одягу (1977) [22]. За визначенням авторки «класифікацію компонентів...розглядаємо за стійкістю й основним призначенням, залежно від того, яку частину тіла вони прикривають та яку утилітарно-захисну функцію виконують. Виходячи з цього, виділяємо такі частини одягу: сорочки, поясний одяг, нагрудний, верхній, пояси, головні убори, взуття, прикраси» [22, с. 47]. Зазначимо, що в етнографічному

словнику 1996 р. [23]¹ запропоновано дещо розширений варіант класифікації: вбрання, одягова тканина, сорочка, поясний одяг (жіночий, чоловічий), верхній одяг, пояси, зачіски, жіночі головні убори, чоловічі головні убори, взуття, прикраси, доповнення до одягу.

У низці праць 1960—1980-х рр. в'язані та мереживні головні убори дослідники розглядали за різними ознаками. Наприклад, К. Матейко розрізняє очіпки за формою та матеріалом [23, с. 128], Г. Стельмащук поділяє їх на м'які та тверді [37, с. 123; 38, с. 136], вказуючи, що «крім шитих очіпків, побутовали й в'язані.., у вигляді сітки — «плетінки» технікою сітчастого плетіння — «брання» [38, с. 138]; Р. Захарчук-Чугай виокремлює три основні підтипи за матеріалом (з домотканих полотен, тканин фабричного виготовлення і плетених сіток) [7; 10].

Пояси переважно зачисляють до окремої типологічної групи, яка виконує утилітарну, декоративну та символічно-обрядову функції [22, с. 118]. За технікою виготовлення переважно розрізняють два типи: плетені (технікою сітчастого плетіння [33], «в сітку», «в кіску») [7, с. 57] та ткані [32, с. 312; 24; 28]. Водночас дослідниця українських народних прикрас Г. Савчук зараховує плетені пояси до поясних прикрас [33].

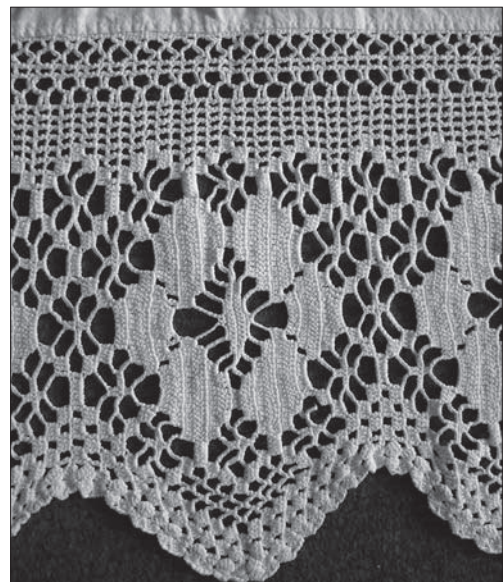
Доповненнями народного одягу вважають узороплетені або в'язані з вовни рукавиці, капчурі (шкарпетки), напульсники [32, с. 19]. Окремі автори зараховують наравкиці до наручних прикрас [32, с. 19; 33, с. 135; 28, с. 135; 39], однак К. Матейко класифікує їх як доповнення, хоча називає їх «...наручна прикраса на зразок браслета» [23, с. 160; 25]. Зокрема І. Гургула зазначає, що прикраси бувають плетені з вовни і шкіри та в'язані з вовни [6]. В'язані спицями капчурі, які головню притаманні одяговому комплексу карпатського регіону, у працях інколи визначають як взуття [23, с. 142; 29], інколи — як доповнення до взуття [28, с. 135].

Морфологічний підхід до систематизації декоративно-ужиткового мистецтва та його творів у 1990-х рр. було розроблено українським мистецтвознавцем Михайлом Станкевичем [35]. Науковець пропонує поділ на види, роди, типологічні гру-

¹ Ця праця вийшла вже після смерті Катерини Іванівни Матейко (1910—1995).

Іл. 3. Мереживне оздоблення фартуха — вшивне (вставка-прошва). Датування музейне — поч. XX ст., авторське — середина XX ст. — 1960-і рр. ВКМ Д-350, Волинський краєзнавчий музей

Іл. 4. Мереживне оздоблення фартуха — пришивне. Фартух жіночий, 1960—1980-і рр. Берестечківський історичний музей. Експедиція 2012 р. ПІМА

пи, художні твори (вироби), за необхідності — введення проміжних диференційних одиниць (підвид, підгрупа тощо) [35].

Такий системний підхід при розгляді в'язання та мережива як видів українського декоративно-ужиткового мистецтва апробувала Р. Захарчук-Чугай (1992 [9], 2012 [11]). В'язання розглянуто

Іл. 5. Мереживне оздоблення фартуха — нашивне (аплікаційне). Опілля?, перша половина ХХ ст. ЛІМ ТК-2527, Львівський історичний музей

Іл. 6. Мереживне оздоблення жіночої сорочки — змережувальні стібки (з'єднувальні шви); 1980-і рр; с. Фошки Путильського р-ну Чернівецької обл. Експедиція 2008 р. ПІМА

за технологічними особливостями (матеріал, засоби виготовлення, техніками) [9], зокрема авторка поділяє в'язання на два типи — ручне та машинне [9; 11]. За функціональною роллю виокремлено «...ручно- і машиннов'язані вироби одягового та інтер'єрного призначення. Перші переважно використовують для виготовлення одягу» [9]. Асортимент — безрукавки, головні убори, панчохи, шкарпетки, рукавиці, цілісні ансамблі одягу тощо; трикотажні речі — білизняний та верхній одяг, панчішно-шкарпеткові та рукавичні, головні убори, купони для суконь, блуз, курток. До в'язання зачислено також макраме і гардинно-тюлеві витвори.

Мереживо за техніками виконання Р. Захарчук-Чугай розрізняє ручне та машинне, яке, в свою чер-

гу, поділяє на три групи: плетене (на машинах з жаккардовим апаратом), в'язане (на в'язально-мереживних машинах) і ткане (утворюється за рахунок ажурних переплетень) [8; 11]. Мережку розглянуто як «вид народного декоративного мистецтва» [11]. Типологію мереживних виробів авторка розрізняє за функціональним призначенням — «суцільні мережані вироби (стрічки, хустки, гардини) і мережані прикраси одягового та інтер'єрного призначення» [8; 11]: мережки на рушниках, на обрусах, на сорочках, ажурні покривала, наволочки.

Подібною класифікації дотримується відома дослідниця О. Никорак (2004) [27], поділяючи в'язання на ручне і машинне (за способом виготовлення виробу чи полотна), яке здійснювали за допомогою гачка, двох або п'яти спиць чи трикотажних машин. З в'язаних виробів виокремлює види плечового одягу (безрукавки, светри), головні убори (шапки), шкарпетки, рукавиці, панчохи, стрічки для оздоблення кептарів тощо.

Зазначимо, що Олені Іванівні Никорак належить найбільший науковий доробок у дослідженні української народної тканини. При розгляді інтер'єрних тканин, в оздобленні яких використано мереживо (дещо рідше — ажурні повністю), ми беремо за основу типологію, розроблену цією авторкою [26].

Львівська дослідниця Ольга Олійник вперше пропонує власний обґрунтований підхід для класифікації церковних тканин [30]. При розгляді типологічних особливостей в'язаних і мереживних витворів та оздоблення (священниче облачення, сакральні покриви й храмово-обрядові вироби) за основу беремо зазначену працю.

Аналіз попередніх напрацювань, вивчення артефактів й технік виготовлення лягли в основу розробки авторської типології в'язаних і мереживних виробів, зокрема в'язання та мережива як видів українського народного декоративно-ужиткового мистецтва — відповідно до поставлених завдань запропонованого дослідження [14; 15; 16; 17; 18].

Зміни у традиційному побуті, соціокультурному та мистецькому середовищі другої половини ХІХ — початку ХХІ ст. вплинули на формування типології українських народних мереживних і в'язаних виробів (компонентів й оздоблення). Упродовж цього періоду окремі типологічні групи та типи виробів вийшли з використання або змінили своє функціональ-

не призначення, натомість поширилися нові, не характерні у народному вжитку. Для логічного викладу матеріалу типологію в'язаних і мереживних артефактів другої половини XIX — початку XXI ст. хронологічно доцільно, на нашу думку, поділити на два основні етапи: перший — друга половина XIX — перша третина XX ст. (до 1939 р.), та другий — середина XX — початок XXI ст. (повоєнний та радянський періоди, часи Незалежності).

Перший етап характерний відносно сталим типологічною структурою, розмаїттям технологічних прийомів та художніх особливостей, застосованих у виготовленні в'язаних і мереживних витворів головно одягового призначення, підпорядкованих етнокультурній традиції. На рубежі XIX—XX ст. під впливом міського середовища відбулися певні зміни: в багатовіковій традиції оздоблення народних виробів почали уживати новочасні техніки та матеріали, давні предмети побуту співіснували з новітніми, зникає чітка межа між традиційним та міським вбранням, а виробництво одягу відбувається і в домашніх умовах, і з застосуванням професійних навичок.

Особливо виразно ці тенденції проявилися упродовж 1920—1930-х рр.: рівночасно з поширенням масової фабричної продукції виникає жваве зацікавлення у збереженні й відновленні української народної ноші та художніх тканин, у фаховому моделюванні костюма та у текстилі користуються попитом традиційні мотиви, а то й автентичні витвори. Значну увагу приділяють оздобленню виробам для обстави інтер'єру, що не було поширено наприкінці XIX — на початку XX століття. Відтак типологія в'язаних та мереживних виробів дещо змінюється: з'являються чи поширюються нові типи, які до цього часу були мало відомі чи неznані взагалі.

Другий період характерний стрімким розвитком промислового текстильного виробництва, зокрема поширенням трикотажного та гардинно-тюлевого асортименту, у виготовленні якого застосовано спеціальне обладнання. Українські народні в'язані та мереживні вироби одягового призначення майже повністю вийшли з ужитку, за винятком поодиноких місцевостей, де найдовше зберігся традиційний побут. У гардеробі сільських мешканців з'явилися і поширилися речі «міської моди»: майки, футболки, колготи, шкарпетки, спортивні костюми, головні убори т. ін. Відповідно змінилися типологічні групи

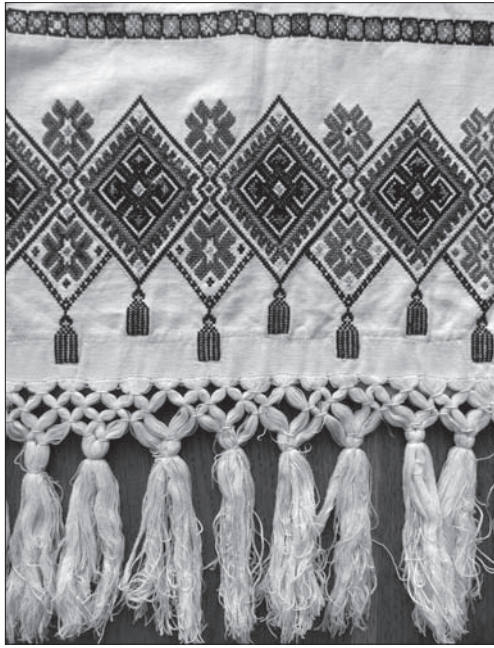
Іл. 7. Мереживне оздоблення запаски — мережка (мереживні смуги); 1930-і рр., с. Шидлівці Гусятинського р-ну Тернопільської обл.; тороки, мережка, одинарний пруттик, китиці-френзели, мережка з настилом. ТКМТ-1558, Тернопільський краєзнавчий музей

Іл. 8. Мереживне оздоблення жіночої сорочки — ажурний візерунок; 1930—1950-і рр.; Міжгірський р-н Закарпатської обл. Експедиція 2009. Фото О. Никорак

вбрання — верхній трикотаж, білизняний, панчішно-шкарпеткові, рукавичні вироби тощо.

Натомість упродовж 1950—1980-х рр. розширилася типологія витворів для обстави інтер'єру, у виготовленні та оздобленні яких застосовували

Іл. 9. Оздоблення фартуха — тороки; сер. ХХ ст; вив'язані з ниток основного полотнища. Тлумацький р-н Івано-Франківської обл. Експедиція 2014 р. ПМА

Іл. 10. Оздоблення — китиці; фрагмент чоловічого сердака, оздобленого кольоровими вовняними китицями; музей в с. Яблуниця Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. Експедиція 2008 р. ПМА

в'язальні й мереживні техніки. Покривала, скатертини, серветки, оздоблені мереживом рушники, наволочки, простирадла, кашпо на вази та вазони — звиклі речі для прикрашання внутрішнього простору помешкань зазначеного періоду.

Столітні традиції українського в'язання та мереживництва продовжили свій розвиток у руслі «вторинної традиції»: упродовж 60—80-х рр. ХХ ст. такі витвори виробляли у системі художніх народних промислів УРСР, за автентичними взірцями створювали костюми для фольклорних колективів, продукували як зразки сувенірної продукції тощо. Зокрема у 1960—1980-х рр. в експериментальних цехах при Будинках моделей та на трикотажних фабриках професійні художники-модельєри й текстильники розробляли моделі одягу (використовуючи народний крій, орнамент, колористику) — на Міжнародні виставки і для внутрішнього ринку. Наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. типологія в'язаних та мереживних виробів практично не змінилася, за винятком окремих типологічних груп — декоративні панно, ікони, ляльки, іграшки, аксесуари, які виходять за рамки поняття традиційного мистецтва.

В основу розробки типології мереживних та в'язаних витворів покладено основні засади морфології для систематизації декоративно-ужиткового мистецтва та його творів, запропоновані М. Станкевичем [35; 36].

В'язання і мереживо — види декоративного мистецтва — розглядаємо за критерієм *вид-техніка*. Підвиди розрізняємо відповідно до застосованих технологічних різновидів — плетіння, в'язання, вишивання — та засобів виготовлення виробів: плетіння на формі, сітчасте плетіння (брання), косичасте плетіння, звивання, в'язання гачком, в'язання іглицею (філе), вузликоче в'язання (макраме), в'язання спицями, шиття голкою (мережка, вирізування, виколювання)².

Типологію українських народних в'язаних та мереживних виробів другої половини ХІХ — початку ХХІ ст. ми пропонуємо укладати за функціональною ознакою, яка виступає визначальною класифікаційною одиницею [35]. Рід об'єднує найзагальніші особливості та ознаки артефактів, зокрема їх функціональні відміни, що дозволяє виокремити три функціональні роди — **вбрання**, **інтер'єрні тканини** (для облаштування житла) та **церковні тканини**.

Витвори, які належать до трьох родових відмін, поділяємо на дві основні групи: *вироби (компонен-*

² Детальніше про технологічні прийоми та засоби виготовлення в'язаних і мереживних виробів — у наступних публікаціях.

ти) та оздоблення. Вироби (компоненти) — поштучні в'язані та мереживні артефакти, які формуються у процесі створення (за рахунок технологічних прийомів) або виготовленні з полотнищ відповідної структури: мереживні очіпки, щільнов'язані рукавиці, ажурні покривала та серветки тощо (Іл. 1). Оздоблення — декоративні елементи (метражні та поштучні), основне призначення яких — прикрашати компоненти вбрання та інтер'єрних тканин. Функціональна приналежність (ознака) виявляється лише у комплексному поєднанні з конкретним виробом: змережувальний шов на сорочці (натільний одяг), викінчення китицями пояса (пояси) або сердака (верхній одяг), мереживні вставки на фартухах (поясні вироби), на рушниках (рушники) і т. ін. Тому вважаємо за доцільне розглядати оздоблення як окрему типологічну групу (Іл. 2).

Типологічна група — порівняно стале поєднання однотипних предметів — мінлива форма, що вимагає для кожного історичного періоду окремої (чи зміненої) типології (за потреби).

Оздоблення — типологічна група ажурних окрас вбрання, інтер'єрних та церковних тканин, виконаних різноманітними технологічними прийомами, які надавали декоративності, художньої виразності і почасти навіть неповторності українським народним виробам.

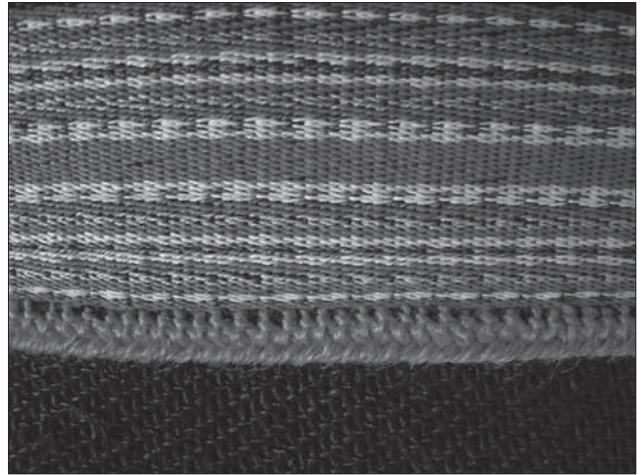
За сукупністю певних технологічно-конструктивних ознак виділяємо наступні типологічні підгрупи оздоблення: **мереживо**, **тороки**, **китиці**, **кутаси** та **шнури**.

Мереживо («коронка», «кружево», «цёрка», «цёрка», «тягнута цёрка», «карунка», «зубці», «фарботка», «трясіло», «чюпка», «гакульки») ³ — типологічна підгрупа оздоблення — ажурні метражні ⁴ стрічки та мереживні оздоби на витворі, якими прикрашали окремі вироби чи частини українського народного одягу й інтер'єрних тканин.

На основі опрацьованого матеріалу виокремлюємо шість типів мереживного оздоблення — за спо-

³ Локальні назви українських народних в'язаних та мереживних виробів з детальними зазначенням місцевості, джерела інформації тощо буде розглянуто в контексті регіональних особливостей та локальних відмін, а також укладено в словник термінів.

⁴ Метражне мереживо виробляли у вигляді стрічки — різної ширини та з різноманітним фігурним завершенням країв (кромки).

Іл. 11. Оздоблення — шнури; ткани горботка, оздоблена по периметру в'язаною гачком смугою; друга пол. XX ст. с. Плоска Путильського р-ну Чернівецької обл. Експедиція 2008 р. ПМА

Іл. 12. Головний жіночий убір — очіпок; перший тип — мереживна шапочка, форма якої створюється у процесі виготовлення; с. Пульмо Шацького р-ну Волинської обл. ЕП-22679, Музей етнографії та художнього промислу ІН НАН України у Львові

собом з'єднання та розташування на виробі. Метражне мереживо поділяємо на три типи: **вшивне** — вставка-прошва — поздовжні краї вшиваються поміж основне полотнище (фартухи, рушники, обруси, прошви) (Іл. 3); **пришивне** — один край пришивається або виготовляється з ниток основного полотнища, інший — вільнопадаючий, часто фігурний у вигляді зубців чи фестонів (хустини, фартухи, жіночі сорочки, скатертини, простирадла, серветки) (Іл. 4); **нашивне** — готові смуги мережива нашивають на виріб аплікаційним способом (спідниці, фартухи, головні убори) (Іл. 5).

Іл. 13. Головний жіночий убір — очіпок; другий тип — сітчасту основу виробу поєднували зі смугою однотонного доморобного полотна чи промислової тканини; сер. XX ст. музей «Бойківщина», м. Турка Львівської обл. Експедиція 2005 р. ПІМА

Іл. 14. Головний жіночий убір — очіпок; третій тип — ажурний виріб поєднували з твердою основою у вигляді обруча; 1930 — сер. XX ст. Воловецький р-н Закарпатської обл. Експедиція 2009 р. Фото О. Никорак

Окремі деталі одягу та інтер'єрних тканин з'єднували змережувальними стібками (з'єднувальними швами), у результаті чого творилися декоративні ажурні смуги (сорочки, жіночі поясні вироби, обруси, простирадла, прошви) (Іл. 6). Різновид вишивальних прийомів — *мережка* — уможлилював створити *мере-*

живні смуги безпосередньо на виробі, використовуючи особливості ткацьких переплетень, якими виготовляли витвір (сорочки, фартухи, запаски, обруси, рушники) (Іл. 7). Шостий тип — *ажурний візерунок*, виконаний на виробі технологічними варіантами вишивання: «мережка», «виколювання», «вирізування» (сорочки, фартухи, рушники, обруси) (Іл. 8).

Тороки («френзлі», «перевєсла», «торочки», «торки», «стряпки», «бахрома») [19] — типологічна підгрупа — один з найдавніших, і водночас, найпростіших способів оздоблення виробів: витягування поперечних ниток тканого полотна на краях. Тороки розрізняємо двох типів — виготовлені з ниток основного полотнища та дов'язані. У поєднанні з ажурною сіткою френзелі стали декоративною окрасою багатьох виробів (хустини, фартухи, рушники, обруси, простирадла) (Іл. 9).

Китиці («г'уші», «китільки», «кит'ульки», «китички», «дармовіси») та **кутаси** («б'ойтки», «б'омбіки», «г'омбічки», «бамбульки», «б'омблі», «контаси», «горошки», «бубенчики») [20] — типологічна підгрупа для оздоблення вбрання та інтер'єрних тканин. Розрізняємо їх за формою — китиці мають видовжену трапецієвидну (умовно) форму, кутаси — округлу. Ними прикрашали традиційний верхній та нагрудний одяг, пояси, рукавиці, наравкиці, де ще рідше — нижні краї жіночих запасок, хустини, скатертини, простирадла. Переважно кріпився на шнурочках або продовжувався з основної частини виробу лише один кінець китиці чи кутаса, решта — вільно спадала, створюючи цікаві «рухливі» ефекти. В окремих варіантах кутаси нашивали на виріб (кептарі, сердаки) (Іл. 10).

Шнури («снур», «снурок») — типологічна підгрупа — декоративна оздоба, у виготовленні якої застосовували плетільні та в'язальні техніки. Виокремлюємо три типи — нашивні (аплікаційні), пришивні та вільно спадаючі. Перший — шнури нашивали на площину аплікаційним способом, що уможлилювало викладати ними різноманітні візерунки, композиції, які часто ставали акцентом у виробі. Найчастіше такі прийоми використовували у декоруванні верхнього та нагрудного одягу, рідше — жіночого поясного вбрання. Другий тип — шнурами обшивали або обв'язували краї виробів (запаски). Третій варіант — на шнурочки кріпили китички та кутаси, створюючи у такий спосіб

зав'язки або декоративне завершення виробу (пояси, рукавиці, сердаки) (Іл. 11).

У процесі розробки типології при необхідності можливе об'єднання чи роз'єднання окремих типологічних груп (підгруп) і типів (підтипів). Остання сходинка типології — художній твір (виріб), при розгляді якого застосовано систему композиційних закономірностей, зокрема композиційних прийомів (ритм, симетрія, асиметрія) та засобів виразності (фактура, текстура, колір, графічність, пластичність, ажурність).

Типологія вбрання. Компоненти одягу та оздоблення. Наприкінці XIX — в першій третині XX ст. зникає чітка межа між народним та міським вбранням, окремі елементи традиційної ноші втрачають свою первинну функцію або взагалі виходять з ужитку, а в побут селян входять складові одяжі, раніше не відомі [34]. Водночас цей період можна вважати найбільш «консервативним» стосовно типологічних груп та типів в'язаних і мереживних компонентів одягу.

Кардинальні зміни відбуваються від середини XX ст.: фабрична продукція практично повністю витісняє народні доморобні вироби, міська мода превалює над багатовіковими надбаннями в українському вбранні. В гардеробі сільського населення з'являються в'язані та ажурні светри, жакети, жіночі костюми, нижня білизна, панчішно-шкарпеткові вироби тощо. Відбувається поступове запозичення нових технік виготовлення, непридатних народному мистецтву, або їх асиміляція, що впливає на появу нових типів виробів. Відтак традиційні витвори використовують головно як сувенірну продукцію або як «цитати» у професійному моделюванні.

В основу розробки типології українських народних мереживних та в'язаних виробів одягового призначення другої половини XIX — початку XXI ст. покладено функцію, — з урахуванням змін, що відбулися упродовж зазначеного періоду.

Вбрання — компоненти одягу та оздоблення — функціональний рід. В'язані та мереживні складові одяжі передбачають виготовлення поштучних виробів під час технологічного процесу як самостійної (окремої) одиниці. Оздоблення — декоративні елементи (метражні та поштучні), якими прикрашають вбрання: вони набувають художніх ознак лише у комплексному поєднанні з поштучними компонентами традиційної ноші.

Запропонована типологія українського народно-го вбрання, а саме — в'язаних та мереживних арте-

Іл. 15. Головний жіночий убір — хустина; 1930—1940-і рр., с. Топорівці Новоселицького р-ну Чернівецької обл. АП-8472, Музей народної архітектури та побуту у Львові

Іл. 16. Головний убір — ковпак; фото косарів: чоловіки (верхній ряд зліва направо — перший, четвертий, сьомий, внизу — перший) мають головний убір «гамерку» — в'язаний спицями ковпак, 1910-і рр., с. Зіболки Жовківського р-ну Львівської обл. Ілюстративний фонд Наукової бібліотеки ІН НАН України, № 11559

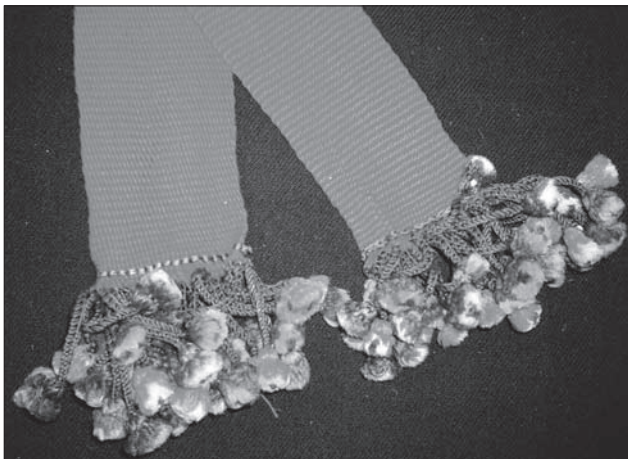
фактів, — має достатньо розгалужену структуру, яка передбачає поділ на *типологічні групи*: **головні убори, пояси, доповнення, прикраси** (вироби) та **оздоблення** (компонентів одягу).

Кожну з типологічних груп поділено (за необхідності) на *типологічні підгрупи*, які об'єднують споріднені за функцією і формою вироби. Типологічна підгрупа передбачає *типи* та *підтипи*.

Головні убори — типологічна група в'язаних і мереживних витворів, яка включає окремі компоненти, і передбачає їх поєднання з іншими типами головних уборів, зачісками зокрема. Здавна відігравали важливу роль у жіночому та чоловічому вбранні українців, виконуючи утилітарну, соціальну, вікову, оберегову, символічну, захисну та декоративну функції. Цей компонент народної ноші зазнав найменше

Іл. 17. Головний убір — магерка, Галичина, кін. XIX ст.; Музей етнографії та художнього промислу ІН НАН України у Львові

Іл. 18. Пояс; перший тип — рівномірної сітчастої структури з пряжі одного кольору; перша пол. XX ст.; с. Люта Великоберезнянського р-ну Закарпатської обл. ЕП-75862, Музей етнографії та художнього промислу ІН НАН України у Львові

часових і новомодних змін практично до початку XX століття. У комплексах народного одягу XIX — першої третини XX ст. побутували головні убори мереживної, щільнов'язаної та комбінованої структури, у виготовленні яких застосовували різні технологічні прийоми та сировину. Типологічна група головних уборів охоплює наступні типологічні підгрупи — **очіпки, хустини, ковпаки, шапки**.

Очіпок («чепець», «капор», «чепак», «чипець», «чипець», «очіпець», «очупець», «чупець», «чупіць») — типологічна підгрупа — головний убір у вигляді мереживної шапочки, невід'ємний атрибут заміжньої жінки [37]. Наречену «чипчили» під час весілля: волосся коротко обтинали або туго скручували

і закладали під очіпок. Залежно від регіональних чи локальних особливостей народної одяжі, чепці носили у поєднанні з іншими типами платових та рушничкоподібних головних уборів — наміткою, рантухом, хустиною тощо. За давнім звичаєм очіпок, у якому жінка брала шлюб, залишався їй «на смерть». До середини XX ст. вироби цієї типологічної підгрупи вийшли з повсякденного ужитку, однак в окремих місцевостях збереглися і до сьогодні, радше як данина традиції.

На основі опрацьованого матеріалу ми виокремимо три типи ажурних очіпків — за формою та способом створення. Перший — мереживна шапочка, яка щільно облягає голову, формується у процесі виготовлення. Зазвичай такі чепці стягували шнуром на потилиці або по всьому обхвату голови (м'які очіпки-збірники). Побутували на Українському Поліссі, Волині, подекуди — на Покутті (Іл. 12).

Другий — сітчасту основу виробу поєднували зі смугою однотонного доморобного полотна чи промислової тканини, на чільній частині інколи вишивали оздобу. В окремих етнографічних районах очіпки зав'язували на зашийку на кшталт першого типу (Волинь, Західне Поділля, Опілля, Покуття), подекуди головні убори мали декоративне завершення на потилиці у вигляді довгих стрічок («партіци», «пантики», «партички», «стонги», «стончки», «стонжки») (Бойківщина, Опілля, Лемківщина) (Іл. 13).

Третій тип — ажурний виріб поєднували з твердою основою у вигляді обруча («хомівка», «кічка», «гибалка», «кимбалка», «облук», «кебавка», «хімля»), виготовленого з тіста, шматка полотна, картону чи іншого матеріалу, який інколи обтягували тканиною. Існувало два способи носіння чепця з кибалкою: сітчасту основу головного убору фіксували з обручем, що утворювало суцільний виріб (Закарпатська Бойківщина, Холмщина, Лемківщина). Інший — обручик накладали на голову, закручуючи на нього волосся, а на цю основу одягали очіпок [23] (Волинь, Покуття, Бойківщина) (Іл. 14).

Один з варіантів оздоблення очіпків — різноманітних форм та виготовлених з різних матеріалів — мереживні стрічки (частіше крамні, децю рідше — доморобні). Мереживо здебільшого нашивали по нижній частині виробу в один-два ряди, поєднуючи з гаптованими тасьмами, лелітками, бісером (Закарпатська Бойківщина, Холмщина, Підляшшя, Українське Полісся, Волинь та ін.).

Хустина («фустка», «платок», «турпán», «задіганка», «мацьок») — типологічна підгрупа жіночих головних уборів. Це платовий убір — перехідна форма від переміток до фабричних хусток — зазвичай квадратної, інколи — трикутної та прямокутної форми. В'язані та мереживні хустини поширилися в українській традиційній одязі від початку XX століття.

Різнялися вироби техніками виготовлення, матеріалом, візерунком та колористичним вирішенням, що надавало виробам художньої виразності. Найчастіше у створенні таких платових уборів застосовували в'язання гачком. Центральна частина — щільної або прозірчастої структури, яку по периметру обв'язували широкою орнаментальною смугою, створену технологічною фактурою. У місцевостях поблизу великих міст, де були трикотажні мануфактури чи великі осередки торгівлі, у побут увійшли хустини промислового виробництва (Іл. 15).

Для оздоблення хустин використовували тороки різної довжини та конфігурації, часто — у поєднанні з ажурною стрічкою. Платові убори, виготовлені з розмаїтих матеріалів, прикрашали по краях (периметру) смугами пришивного метражного мережива (доморобного або крамного) — з фігурними завершеннями, інколи вузькі мереживні стрічки нашивали аплікаційним способом. Такі способи оздоблення платових уборів були поширені практично повсюдно.

Мереживом прикрашали рушникоподібні традиційні жіночі головні убори — «намітки», «рушники-намітки», що були поширені на Буковинській Гуцульщині наприкінці XIX — в першій третині XX ст. «Корунка», в'язана гачком, мала вигляд півкруглих фестонів, кожен з яких — іншого кольору.

Кольоровими китицями та кутасами оздоблювали невеликі хустини трикутної форми чорного кольору — «молодіці», які побутували на Закарпатській Бойківщині.

Шапка — типологічна підгрупа чоловічих головних уборів (в'язаних спицями), які вийшли з ужитку на початку XX століття. Було два типи — конусоподібні та пласкі (округлі).

Перший тип — конусоподібний («гамєра», «гамєрка», «калпак», «каптурка») — вовняне або бавовняне накриття голови у формі усіченого конуса білого або синьо-голубого кольору, вив'язане на спицях у горизонтальні сині, червоні та жовті смуги

Іл. 19. Пояс; третій тип — орнамент утворювався за рахунок виплітання поздовжніх кольорових смуг; перша пол. XX ст., Івано-Франківська обл. КМГ-4710, Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського

Іл. 20. Доповнення до взуття — капчури; 1930-і рр.; с. Шепіт Косівського р-ну Івано-Франківської обл. КМГ-7454. Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського

[1]. Поширений у чоловічому одязі селян та міщан Східної Галичини упродовж XIX — на початку XX ст. (Жовківщина, Золочівщина, Сокальщина, околиці Рави-Руської та Львова). На думку Я. Головацького, цей тип головного убору поширився на терени Галичини з країн Західної Європи під впливом культури німецьких колоністів [5] (Іл. 16).

Зазначимо, що упродовж XIX — на початку XX ст. на центральній-східних землях України побутували го-

Іл. 21. Доповнення до взуття — штуди, холявки; 1930-ті рр.; с. Сопів Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. КМГ-15801. Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського

Іл. 22. Доповнення на руки — рукавиці; тип перший — з одним пальцем — «палохи», «з одним п'яльком»; с. Би-стрець Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. ЕП-20276, Музей етнографії та художнього промислу ІН НАН України у Львові

ловні убори (подібні до ковпаків-гамерок) у вигляді довгої панчохи, загорнутої у кілька шарів, з відворотом у нижній частині (Слобожанщина, Чернігівщина). Однак у художньому вирішенні вони відрізнялися колористичним — були здебільшого однотонні, та технологічним — фактурний орнамент — вирішенням.

Другий — шапка пласкої форми («магерка», «мазурка», «крак'івка», «жорна», «жарн'івка», «шляфміца», «сіделко») — побутовала у комплексі чоловічого вбрання упродовж ХІХ — початку ХХ ст.

Вірогідно, ці вироби поширилися на західноукраїнських землях в одязі міщан ще у часи пізнього Середньовіччя і Ренесансу під впливом європейського костюма [13; 31; 41]. У Галичині шапки-магерки як компонент селянської ноші розповсюдилися упродовж ХІХ ст. — через запозичення з одягу угорців і поляків. Такі головні убори носили в Жешівському, Тарнівському, Любелівському повітах (тепер — РП) та окремих місцевостях Галичини [53; 56] (Іл. 17).

Пояс («пасіна», «байорок», «крайка», «плетінка», «окравка») — типологічна група сітчастих витворів — виконував утилітарну, оберігову та декоративну функції. Ними підперізували поясний одяг, верхнє жіноче та чоловіче вбрання, вони були кольоровим акцентом у комплексах традиційної одягу.

У виготовленні найчастіше застосовували техніку плетіння (брання, по стіні), значно рідше — в'язання спицями та гачком. За способом декоративного вирішення виокремлюємо три типи поясів: однотонні, однотонні з орнаментом (технологічна фактура) та кольорові.

Пояси першого типу мали рівномірну сітчасту структуру та виготовлялися з пряжі одного кольору (Українське Полісся, Волинь, Буковинська Гуцульщина, Закарпатська Бойківщина, Опілля, Покуття) (Іл. 18). Другий тип — на протилежних кінцях однотонного виробу виплітали ажурний візерунок (Українське Полісся, Волинь). Третій — орнамент утворювався за рахунок виплітання поздовжніх кольорових смуг — до шести-восьми барв (Українське Полісся, Волинь, Буковинська Гуцульщина, Покуття) (Іл. 19).

Декоративне оздоблення (завершення) плетених і тканих поясів — різноманітні китиці й кутаси, які кріпилися до виробу на шнурочках, та тороки. Варіативність створення таких оздоб була акцентом і у виробі, й у загальному комплексі вбрання.

Доповнення — типологічна група невеликих за розміром виробів, які мали утилітарне призначення та виконували декоративну функцію водночас. За способом носіння й розташуванням на людській фігурі можна виокремити наступні типологічні підгрупи: доповнення до взуття (**капчури**, **холявки**) та доповнення на руки (**нараквиці**, **рукавиці**).

Капчури (капці, капчорі, капчурі, штрімфлі, стрімфлі, панчохи, пунчохи, чулки, клочанки, колцуні, носкі, скарпінти, фусіглі) — типологічна підгрупа в'язаних виробів — візерунчасті вовняні чо-

ловічі, жіночі та дитячі шкарпетки, характерні голов-но для комплексу вбрання Карпатського регіону XIX — середини XX ст., зокрема Гуцульщини, Бой-ківщини, Мараморощини, Лемківщини, частини По-куття. У народному одязі інших етнотериторій теж по-бутували в'язані вироби такого типу, однак вони не ви-різнялися художніми особливостями. З поширенням від середини XX ст. у традиційному одязі фабричних виробів (колготи, шкарпетки, панчішні вироби) в'язані спицями витвори часто використовують як домашнє взуття (на зразок «папучів», «папуців», тапок).

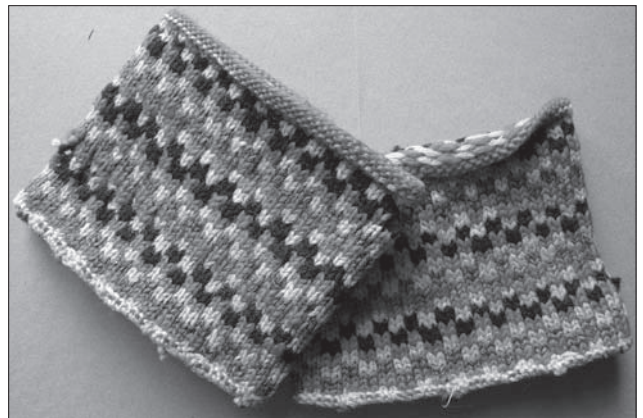
Використовували традиційні капчури для утепле-ння ніг, для захисту від ушкоджень, для верхової їзди, а також як декоративне доповнення до взуття. По-бутувало декілька варіантів носіння, від чого залежа-ли висота та оздоблення капчурів. Під сукняні «кап-ці» — неширокий подовгастий шматок сукна, яким огортали ногу — одягали високі (до середини литки, інколи — під коліно) вовняні шкарпетки, горішні час-тина яких була декорована в'язаним або вишитим ві-зерунком. Ця частина виступала завжди над краєм сукнянних онуч, однак була такої висоти, щоби ви-глядала з-під сорочки (в жіночому одязі). Другий ва-ріант — носіння капчурів з постолами. Такі капчури прикрашали орнаментом по всій висоті литки (стрічково-ярусне компонування орнаментальних смуг) або широкою смугою у верхній частині.

Упродовж 1920—1930-х рр. гуцульські капчури носили у зимовий період як елемент міського одя-гу — для занять спортом, прогулянок, що створю-вало кольоровий акцент загального комплексу вбран-ня. Вторинна традиція використання капчурів про-явилася у 70—80-х рр. XX ст. — як сувенірна продукція та результат діяльності художників-модельєрів: їх пропонують у різних варіантах (коло-ристичних, орнаментальних) для спортивно-відпочинкового вбрання у комплектах з рукавиця-ми, головними уборами, шаликами тощо (Іл. 20).

Холявки (хольівка, холівкі, штуці, ногівки, портянки, лістянки, штільпи, каміші, гаміші) — типологічна підгрупа доповнень до взуття — на зра-зок капчурів, тільки без стопи: принципи районуван-ня, виготовлення, носіння та декору ідентичні. Жін-ки найчастіше носили штуци під суконні онучі, «виплітаючи» орнамент по всій висоті виробу. Чоло-віки одягали холявки під чоботи, від початку XX ст. — до черевиків. Таке доповнення до взуття

Іл. 23. Доповнення на руки — рукавиці; тип другий — з п'ятьма пальцями — з п'ятьма — «пальчата», «з п'ятьма п'яльками»; Косівщина, Івано-Франківська обл. КН-44, Косівський музей народного мистецтва Гуцульщини

Іл. 24. Доповнення на руки — нараквиці; кін. XIX — пер-ша третина XX ст.; Гуцульщина. ЕП-20296, Музей етно-графії та художнього промислу ІН НАН України у Львові

було також частиною військового однострою вояків Австро-Угорської армії та УПА (Іл. 21).

Рукавиці (лохм'ятиці, мохн'атиці, п'ялюхи, п'яльки, пальч'ата, перч'атки, в'ярюжки) — типо-логічна підгрупа доповнень на руки — використо-вували як покриття рук від негоди, як складову ро-бочого одягу, а також як декоративний акцент за-гального комплексу української народної ноші. Побутовали в одязі усіх етнографічних груп, відріз-няючись лише художніми особливостями.

За формою можна виокремити два типи рукавиць: з одним пальцем — «п'ялюхи», «з одним п'яльком» та з п'ятьма — «пальч'ата», «з п'ятьма п'яльками». Перший побутовув у вбранні впродовж XIX — на початку XX ст., другий — з'явився у першій трети-

ні ХХ ст. під впливом міської моди. В'язані рукавиці використовували у 20—30-х рр. ХХ ст. як кольоровий акцент леццатарського костюма. Сировиною слугувала овеча вовна природної барви, волічка — переважно у яскравих і насичених тонах та з застосуванням розмаїтих візерунків (Іл. 22, Іл. 23).

Рукавиці, які виготовляли для побутових потреб, здебільшого були однотонні, з дешевої пряжі: головною їх функцією був захист рук від ушкоджень та негоди.

Декоративне оздоблення рукавиць — невеликі кольорові китиці або кутаси, прикріплені шнурочками до виробу.

Нараквиці (*нарукáвники, нарúчниці, ráквиці, náручі, záп'ястки, наráтвиця*) — типологічна підгрупа доповнень для рук — поширені в чоловічому та жіночому вбранні ХІХ — на початку ХХ ст. на Гуцульщині, Бойківщині, Лемківщині, Марамарощині. Призначалися наручі для захисту рук (зап'ястя, передпліччя) при перенесенні вантажів, у процесі лісорубних робіт — утепляли руки, притримували нижній край рукавів тощо. Також виконували роль декоративної прикраси у святковій одежі (типологічна група прикраси) на зразок візерункового манжета. Виготовляли нараквиці з доморобної овечої вовни натуральної барви, для урочистих подій — в'язали з кольорової волічки, інколи з додаванням металевої нитки «ших», «сухозолоть» .

Найчастіше зустрічаються нараквиці двох різновидів за способом технологічного вирішення: з візерунком «перев'язь» і «стяганка» у смуги. Вироби на щодень були одного-двох кольорів з кількома горизонтальними смугами, святкові — поліхромні з різноманітними та складними орнаментами. Як і більшість українських традиційних витворів, до середини ХХ ст. ця типологічна підгрупа вийшла з ужитку (Іл. 24).

Прикраси — типологічна група виробів — призначені для окраси загального одягового комплексу. Як прикраси **нараквиці** побутували головно в гуцульському традиційному вбранні: їх виготовляли з якісної сировини яскравих барв та декорували розмаїтими візерунками. Нараквиці інколи оздоблювали по нижньому краю невеликими кольоровими кутасами.

В'язані **шалики**-прикраси були поширені лише в традиційній чоловічій одежі окремих місцевостей Лемківщини. Це — неширокі в'язані спицями вироби з кольорової пряжі. Сьогодні такі вироби використовують лише під час фольклорних свят.

Розмаїтим **оздобленням** декорують майже усі типи одягу: головні убори (хустини, чоловічі капелюхи), натільне вбрання (жіночі, зрідка — чоловічі сорочки), пояси, поясне вбрання (жіночі фартухи, запаски, спідниці, подекуди — чоловічі штани), нагрудний та верхній одяг (кептарі, коужухи, сердаки, свити тощо).

Дівочі **головні убори** прикрашали плетеними уплітками (Гуцульщина), хустини з доморобного полотна чи крамної тканини оздоблювали тороками, пришивним купованим або ручновиготовленим мереживом. Подекуди куповані ажурні стрічки нашивали на хустини аплікаційним способом. Чоловічі капелюхи окрашали плетеними шнурами, які нашивали на убір, а також дрібними китичками та кутасами (Гуцульщина).

Жіноче **натільне вбрання** оздоблювали мереживом майже повсюдно. Смугами вив'язаного гачком мережива здобили нижню частину рукавів, подолка, інколи — горловину та пазуху (Буковинське Поділля, Опілля, Покуття). Місця сполучення рукава зі станом сорочки часто з'єднували декоративними швами, які створювали ажурний ефект. За допомогою вишивальних прийомів (виколовання, вирізування, мережка) виробляли цілі мереживні площини на рукавах, пазусі та нижній частині поділка виробу (Українське Полісся, Волинь, Закарпатська Бойківщина). В окремих місцевостях неширокими смугами мережива оздоблювали низ рукавів чоловічих сорочок (Закарпатська Бойківщина, Марамарощина, Бессарабія), вишивальними техніками оздоблювали пілки.

Пояси прикрашали повсюдно — китицями, кутасами на шнурочках, тороками. Їх (кутаси, китиці) робили по кілька штук на одному кінці, зв'язуючи у одну велику китицю, з'єднували попарно чи виготовляли кожен окремо. Виплітали шнурочки, з яких формували китицю або залишали як тороки. Чим більше було кольорів у поясі, тим яскравіші та барвистіші були оздоби. Особливою декоративністю вирізнялися вироби з Покуття, Закарпатської Гуцульщини, Буковинської Гуцульщини, Бойківщини, Українського Полісся.

Мереживом та тороками оздоблювали жіноче **поясне (стегнове) вбрання**. Ажурними стрічками (крамними і домашнього виготовлення) обшивали бокові частини та низ полотняних фартухів (Волинь, Українське Полісся, Західне Поділля), поєднуючи з вшивними

мереживними смугами в один-два ряди (Волинь, Українське Полісся, Західне Поділля, Бойківщина, Опілля, Лемківщина), нижні краї викінчували тороками (Бойківщина, Опілля, Покуття, Західне Поділля). У багатьох місцевостях (Гуцульщина, Покуття, Опілля) вовняні запаски оздоблювали плетеними шнурами. Спідниці, виготовлені переважно з промислової тканини, прикрашали по нижній частині крамними мереживними стрічками (аплікаційним способом) чи обшивали нижній край виробу (Західне Поділля, Волинь, Українське Полісся, Опілля, Лемківщина). Подекуди спідниці з домотканого полотна здобили мереживними смугами, виконаними вишивальними техніками. Чоловічі штани ажурними смугами оздоблювали дужі рідко: ними головно обшивали нижній край святкових виробів лише в окремих місцевостях (Буковинське Поділля, Мараморощина).

З-поміж різноманітних типів **нагрудного** та **верхнього вбрання** яскраво прикрашали гуцульські кептарі та сердаки: нашивали барвисті шнури, різні за розмірами кольорові китиці та кутаси. В гуглях, свитах, кожухах та ін.. плетеними шнурами аплікаційним способом викладали різноманітні візерунки на пілках, на спинці (верхня частина, лінія відрізу по талії, конструктивні лінії), на кишнях, по низу рукавів, на відлогах та на комірах.

Отож, опрацювання артефактів та розробка на їх основі типології українських народних в'язаних та мереживних виробів XIX — початку XXI ст. засвідчили доволі розгорнуту структуру компонентів вбрання, а особливо — різноманітних оздоблень. Типологія традиційного одягу сформувалась упродовж XIX — у першій третині XX ст., однак від середини XX ст. вироби різних типологічних груп практично вийшли з ужитку. Натомість від першої третини XX ст. з'являється багато варіантів оздоблення вбрання — за народними та «модними» мотивами.

Наступні розробки уможливають певні зміни й варіативності в типологічній структурі в'язаних та мереживних виробів — відповідно до мети та поставлених завдань дослідження.

1. Рукописні фонди Львівської національної наукової бібліотеки (далі — ЛННБ) ім. В. Стефаника НАН України. — К. Келісінський. — Інв. № 11523/1671, 11524/1672.
2. *Вовк Хв. Одежа / Вовк Хв. // Студії з української етнографії та антропології.* — Прага, 1928. — С. 118—166.

3. *Вовк Хв. Одежа / Хв. Вовк // Студії з української етнографії та антропології.* — К. : Мистецтво, 1995. — С. 131.
4. *Волков Ф. Этнографические особенности украинского народа / Волков Ф. // Украинский народ в его прошлом и настоящем.* — Петроград, 1916. — С. 543—595.
5. *Головацкий Я. О костюмах или народном убранстве русинов или русских в Галичине и северо-восточной Венгрии / Головацкий Я.* — Петроград, 1868. — 67 с.
6. *Гургула І. Народне мистецтво Західних областей України / Ірина Гургула.* — К. : Мистецтво, 1966. — С. 17.
7. *Захарчук-Чугай Р.В. Одяг, прикраси / Раїса Захарчук-Чугай // Декоративно-прикладне мистецтво / за ред. Антонович Є., Захарчук-Чугай Р., Станкевич М.* — Львів : Світ, 1992. — С. 60. — (Підручник).
8. *Захарчук-Чугай Р.В. Мереживо / Раїса Захарчук-Чугай // Декоративно-прикладне мистецтво / за ред. Антонович Є., Захарчук-Чугай Р., Станкевич М.* — Львів : Світ, 1992. — С. 44—45. — (Підручник).
9. *Захарчук-Чугай Р.В. В'язання / Раїса Захарчук-Чугай // Декоративно-прикладне мистецтво / за ред. Антонович Є., Захарчук-Чугай Р., Станкевич М.* — Львів : Світ, 1992. — С. 43. — (Підручник).
10. *Захарчук-Чугай Р.В. Народний одяг / Раїса Захарчук-Чугай // Українське народне декоративне мистецтво.* — К. : Знання, 2012. — С. 90. — (Навчальний посібник).
11. *Захарчук-Чугай Р.В. В'язання. Мереживо. Мережка / Раїса Захарчук-Чугай, Євген Антонович // Українське народне декоративне мистецтво.* — К. : Знання, 2012. — С. 147—155. — (Навчальний посібник).
12. *Кайндль Р. Гуцули / Кайндль Р. ; пер. з нім. Пенюк З.* — Чернівці : Молодий буковинець, 2000. — 208 с.
13. *Кісь Я. Промисловість Львова у період феодалізму (XIII—XIX ст.) / Кісь Я.* — Львів, 1968. — С. 104.
14. *Козакевич О. Типологія та художні особливості в'язаних виробів й мережива Буковинського Поділля і Бессарабії (за матеріалами експедиції 2007 р.) / Олена Козакевич // Художній музей 21 ст. і його роль у формуванні сучасного культурного середовища : матеріали міжнародної науково-практичної конференції до 20-річчя Чернівецького обласного художнього музею / упоряд. В. Любківська.* — Чернівці : Золоті литаври, 2008. — С. 77—83.
15. *Козакевич О. Традиційне в'язання (плетіння) на Гуцульщині кінця XIX—XX ст.: історія, типологія, художні особливості / Олена Козакевич // Грегит.* — Львів, 2008. — С. 51—54.
16. *Козакевич О. Традиційні в'язані вироби та мереживо Волині й Полісся : техніки виготовлення, типологія, художні особливості / Олена Козакевич // Матеріали Третьої Волинської обласної науково-етнографічної конференції «Роде наш красний» (14—15 червня,*

- м. Луцьк). — Вип. 24. — Луцьк, 2007. — С. 116—121. — (Збірник наукових праць).
17. Козакевич О. Типологія українських в'язаних виробів кінця ХІХ — першої половини ХХ ст. (за матеріалами народного вбрання) / Олена Козакевич // Вісник Львівського університету. — 2004. — Вип. 4. — С. 112—121. — (Серія «мистецтвознавство»).
 18. Козакевич О. Мистецтво українського традиційного в'язання: історичний аспект / Олена Козакевич // Народознавчі зошити. — 2013. — № 5 (113). — С. 885—906.
 19. Козакевич О. Тороки / Козакевич О. // Мала енциклопедія українського народознавства / за ред. С. Павлюка. — Львів : Афіша, 2007. — С. 599.
 20. Козакевич О. Кутас / Козакевич О. // Мала енциклопедія українського народознавства / за ред. С. Павлюка. — Львів : Афіша, 2007. — С. 300—301.
 21. Маковский С. Народное искусство Подкарпатской Руси / Маковский С. — Прага, 1925. — С. 32.
 22. Матейко К. Український народний одяг / Катерина Матейко. — К. : Наукова думка, 1977. — 224 с.
 23. Матейко К. Український народний одяг. Етнографічний словник / Катерина Матейко. — К. : Наукова думка, 1996. — 196 с.
 24. Матейко К. Одяг / Катерина Іванівна Матейко // Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження. — К. : Наукова думка, 1983. — С. 143.
 25. Матейко К. Одяг / Катерина Матейко, Ольга Полянська // Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження. — К. : Наукова думка, 1987. — С. 201.
 26. Никорак О. Українська народна тканина ХІХ—ХХ ст. Типологія, локалізація, художні особливості. — Ч. І. Інтер'єрні тканини (за матеріалами західних областей України) / Олена Никорак. — Львів : Афіша, 2004. — С. 172.
 27. Никорак О. В'язання / О. Никорак // Українське народознавство. Навчальний посібник / за ред. С. Павлюка. — К. : Знання, 2004. — С. 381—383.
 28. Ніколаєва Т. Історія українського костюма / Тамара Ніколаєва. — К. : Либідь, 1996.
 29. Ніколаєва Т.О. Український костюм. Надія на ренесанс / Тамара Ніколаєва. — К. : Дніпро, 2005. — С. 30.
 30. Олійник О. Українські церковні тканини: типи, походження, символіка / Ольга Олійник // Народознавчі зошити. — 2011. — № 4 (100). — С. 680—690.
 31. Подолинський С. Ремесла і хвабрики на Україні / С. Подолинський. — Женева : Работник і громада, 1880. — С. 40.
 32. Українське народне мистецтво. Вбрання / упоряд. Колос С., Гургула І., Лобановський Б., Полюскевич О. — Вип. 2. — К. : Державне вид. образотворчого мистецтва і муз. літ. УРСР, 1961. — С. 312.
 33. Савчук Г. Гуцульські жіночі прикраси / Савчук Ганна // НТЕ. — 1987. — № 5. — С. 52.
 34. Селівачов М. Про сільську моду в Україні середини ХХ століття / Селівачов М. // Народний костюм як виразник національної ідентичності : збірник наукових праць за ред. д-ра мис-ва М. Селівачова. — К. : ХІК, 2008. — С. 53—57.
 35. Станкевич М. Морфологія — наука про систему видів / Михайло Станкевич // Декоративно-прикладне мистецтво / Антонович Є., Захарчук-Чугай Р., Станкевич М. — Львів : Світ, 1992. — С. 25—29.
 36. Станкевич М. Морфологія — система видів мистецтв / Михайло Станкевич // Автентичність мистецтва. — Львів, 2004. — С. 9—18.
 37. Стельмащук Г. Традиційні головні убори українців / Галина Стельмащук. — К. : Наукова думка, 1993. — С. 123 : іл. — (Бібл. посторінкова).
 38. Стельмащук Г. Традиційні головні убори українців / Галина Стельмащук. — Львів : Апріорі, 2013. — С. 136.
 39. Стельмащук Г. Українське національне вбрання / Галина Стельмащук // Українське народознавство / за ред. С. Павлюка. — К. : Знання, 2004. — С. 501. — (Навчальний посібник).
 40. Шухевич В. Гуцульська ноша / Володимир Шухевич // Гуцульщина. Матеріали до українсько-руської етнології. — Т. II. — Львів : НТШ, 1899. — С. 120—139.
 41. Charewiczowa L. Lwowskie organizacje zawodowe w czasów Polski Przedrozbiorowej / L. Charewiczowa. — Lwów, 1929. — S. 90, 92.
 42. Falkowski J. Zachodnie pogranicze Huculszczyzny. Dolinami Prutu, Bystrzycy Naddwornianskiej, Bystrzycy Sołotwiskiej i Łomnicy / Falkowski J. // Prace etnograficzne. — № 3. — Lwów, 1937. — 170 s.
 43. Fisher A. Rusini. Zarys etnografii Rusi / Fisher A. — Lwów ; Warszawa ; Kraków, 1928. — S. 66.
 44. Kolberg O. Ubiór / Kolberg O. // Rokucie. Obraz etnograficzny. — Т. 1. — Kraków, 1882. — S. 35—49.
 45. Kolberg O. Ubiór / Kolberg O. // Chelmskie. Obraz etnograficzny. — Т. 1. — Kraków, 1890. — S. 43—57.
 46. Kolberg O. Dzieła wszystkie. Ruś Karpatska / Kolberg O. — Wrocław ; Poznań, 1970. — 341 s.
 47. Kopernicki J. O Góralach Ruskich w Galicyi / Kopernicki J. — Kraków, 1889. — 34 s.
 48. Kotula F. Strój rzeszowski / Kotula F. // Atlas polskich strojów ludowych. — 1951. — S. 14.
 49. Moszyński K. Kultura ludowa słowian / Moszyński K. — Т. 1. Kultura materialna. — Kraków, 1929. — 710 s.
 50. Olejnik Ján. Príspevok k poznaniu ľudového odevu v Jakubanoch / Olejnik J. // Науковий збірник музею української культури в Свиднику. — Ч. 1. — Пряшів, 1965. — S. 142.
 51. Schnaider J. Z kraju huculów / Schnaider J. // Lud. — 1899. — Rok 5. — S. 150—151.
 52. Schnaider J. Z kraju huculów. Materiały etnograficzne / Schnaider J. — Lwów, 1899. — S. 11.
 53. Seweryn T. Strój krakowiaków wschodnich / Seweryn T. // Atlas polskich strojów ludowych. — Wrocław, 1960. — S. 62.

54. Sokalski B. Powiat Sokalski / Sokalski B. — Lwów, 1899. — S. 54—68.
55. Strzetelska-Grynbergowa Z. Staromiejskie. Ziemia i ludność / Strzetelska-Grynbergowa Z. — Lwów, 1899. — S. 408.
56. Świeży J. Strój krzczonowski / Świeży J. // Atlas polskich strojów ludowych. — Lublin ; Kraków ; Poznań ; Wrocław, 1952. — S. 12.
57. Wajgel L. Rys miasta Kołomyi / Wajgel L. — Kolomyja, 1877. — S. 95.
58. Witwicki S. O Huculach. Rys historyczny / Witwicki S. — Lwów, 1873. — 134 s.

Olena Kozakevych

ON TYPOLOGY OF UKRANIAN
TRADITIONAL FOLK KNITTED
AND LACED PRODUCTS OF XIX
AND EARLY XXI cc: CLOTHING

The article has brought analytical study in typology of Ukrainian knitted and laced products used during XIX and early of XXI cc. The research-work has been performed on the ground of museum artifacts as well as photographs and exper-

ditionary materials. The author has elaborated a typology of components of traditional folk clothing and its destination with especial attention to historical and sociocultural factors and processes of art.

Keywords: knitting, lace, tradition, typology, typological group, type products, furnishings, hats, belts, accessories.

Олена Козакевич

ТИПОЛОГИЯ УКРАИНСКИХ
ТРАДИЦИОННЫХ ВЯЗАНЫХ
И КРУЖЕВНЫХ ИЗДЕЛИЙ
XIX — НАЧАЛА XXI ВВ.: ОДЕЖДА

В статье подводится аналитический итог изучения типологии украинских вязанных и кружевных изделий XIX — начала XXI вв. На основании артефактов и музейных коллекций, а также фотофиксаций и экспедиционных материалов разработана типология традиционных компонентов одежды с учетом исторических и общественно-культурных процессов.

Ключевые слова: вязание, кружево, традиция, типология, функциональный род, типологическая группа, тип, изделия, украшения, головные уборы, пояса, дополнения.